

**Světová politika
ve 20. století
(II.)**

Vladimír Nálevka

NAKLADATELSTVÍ ALEŠ SKŘIVAN ml.
Praha 2000

Jednání o omezení konvenčních ozbrojených sil

Jedním z výsledků Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE) bylo zahájení jednání o kontrole a omezení vojenské výzbroje. Rozhovory probíhaly v letech 1986 až 1989 ve Vídni a byly zavřeny podpisem Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (S – KOS) na pařížském summitu nejvyšších představitelů Severoatlantické aliance a Varšavského paktu v listopadu 1990. V červenci 1992 byla Smlouva doplněna o tzv. Závěrečný akt jednání o počtech stavech osob v ozbrojených silách v Evropě a v listopadu téhož roku vstoupila v platnost prakticky na neomezenou dobu. Původní textatého dokumentu vznikala ještě v čase existence dvou vojenských bloků, ale po změnách ve střední a východní Evropě se jeho formulace změnila a nová politická realita byla vyjádřena metaforou o dvou skupinách států. Jejich konvenční výzbroj byla omezena a počty jednotlivých zbraní byly stanoveny tak, aby garantovaly vojenskou rovnováhu obou stran – tanky 20 000, bojová obrněná vozidla 30 000, dělostřelecké systémy 20 000, bojové letouny 6800 a vrtulníky 2000. Národní limity pro jednotlivé země byly určeny tak, aby ve svém souhrnu nepřekročily celkové stropy dané skupiny. Po rozdělení Československa mohla mít Česká republika 957 tanků, 1367 bojových vozidel pěchoty, 767 dělostřeleckých komplexů, 230 letounů, 50 vrtulníků a 93 330 mužů a žen ve zbraní (podle oficiální informace MNO měla ČR k 1. lednu 1998 948 tanků, 1238 obrněných vozidel, 767 dělostřeleckých systémů, 122 letounů, 36 vrtulníků a 58 343 příslušníků ozbrojených sil). Všechny účastnické státy Smlouvy se zavázaly do 40 měsíců od jejího vstupu v platnost zničit – pod kontrolou mezinárodních inspekčních týmů – přebývající techniku. Do konce roku 1995 signatářské země S – KOS také zlikvidovaly více než 58 000 kusů nadpočetné výzbroje a snížily počty svých ozbrojených sil o téměř 1,3 milionu mužů.

Po přijetí České republiky, Polska a Maďarska do NATO požadovalo Rusko revizi Smlouvy o KOS. Argumentovalo zásadní změnou situace, kdy původní rozdělení signatářů do oněch dvou skupin se změnilo a tím byly porušeny jejich dosavadní limity. Zvýšené počty konvenční výzbroje rozšířené Severoatlantické smlouvy byly poté tzv. východním zemím skutečně kompenzovány. Další ruský požadavek se týkal změny tzv. křídelních omezení v podhůří Kavkazu, kde Smlouva KOS povolovala rozmístění relativně nízkého počtu ozbrojených sil. Vzhledem k situaci v Čechensku prosadila ruská generalita částečnou revizi původního omezení zbraňových systémů v jižní části své země. Další vývoj směřuje ke zrušení již překonaného pojetí skupinového pojetí limitů a k prosazení individuální odpovědnosti 30 smluvních stran.

X. Od Evropských společenství k Evropské unii

Britská skepse vůči integrované Západní Evropě na sklonku 50. let umocnila de Gaullovo podezření o trvání specifického vztahu obou anglosaských mocností. Ve svém memorandu britské a severoamerické vláde z roku 1958 požadoval pro Francii statut velmoci, zcela rovnoprávně se Spojenými státy a Velkou Británií. Rozpacitě mlčení Washingtonu a Londýna potvrdilo genérolovy obavy. V euroatlantickém společenství působila i nadále jaderná osa mezi Eisenhowerovou administrativou a konzervativní vládou Harolda Macmillana (1894–1986). Aktivní role Francie při vytváření Evropského hospodářského společenství byla tak motivována nejen hospodářskými důvody, ale i snahou o upevnění jejího mocenského postavení. De Gaullovo vytrvalé odmítání pozdějších britských žádostí o vstup do EHS mělo být trestem za transatlantické spojení. Brzy se také ukázalo, že Evropské sdružení volného obchodu sice postupně odstranilo překážky ve vzájemném obchodním styku svých členů, ale na rozdíl od EHS nestimulovalo jejich ekonomický rozvoj. ESSVO nemělo například společně finanční instituce, nezavedlo také jednotné vnější clo a z britského podnětu vyloučilo z volného obchodu zemědělské produkty. Od začátku 60. let bylo Londýnu zřejmé, že vytváření jakékoli alternativy vůči Evropskému hospodářskému společenství není racionální a prostřednictvím Západoevropské unie začal sondovat podmínky možného rozšíření původní „zakladatelské šestky“ EHS.

Osa Paříž – Bonn a ostrakizace Velké Británie

Generál Charles de Gaulle revidoval po skončení alžírské války dosavadní zahraničně-politickou orientaci Francie. Především uvolnil její jednostranné vazby k Severoatlantické koalici a prostřednictvím publikovaných úvah generála Alleraeta v Revue de la défense nationale seznamil politickou veřejnost s novou vojenskou doktrínou Elysejského paláce. Strategie „obranu ve všech azimutech“ zdůraznila samostatnou roli francouzských ozbrojených sil – včetně nasazení vlastních jaderných prostředků, svobodnou volbu i uvnitř politických struktur NATO a zcela nezávislý přístup k mezinárodnímu dění. Generál nesouhlasil s bipolárním systémem mezinárodních vztahů a dominantní vliv obou supervelmocí měl být vyvážen silou evropské konfederace, budované na základech francouzsko-německého svazku. Francouzský prezident hovořil o Evropě národních států a o zachování jejich suverenity i v integrovaném celku. Přestože se de Gaullovy názory na budoucnost starého kontinentu

výrazně lišily od představa Konrada Adenauera, německý kancléř neodmítl snahy Paříže o sblížení a v mnoha směrech se s Francií solidarizoval. Obával se generálova možného dialogu s Moskvou a chtěl mít jeho netajený antiamerikanismus pod svou kontrolou. Proti přání ministra hospodářství Erharda podpořil i de Gaullovo negativní stanovisko vůči vstupu Velké Británie do EHS s tím, že „Vláda jejího Veličenstva musí počkat až do okamžiku, kdy země šestky budou konsolidovány.“ Bilaterální jednání mezi Paříží a Londýnem skončila bez jednoznačného výsledku – jablkem sváru byla otázka společného celního tarifu – a pro rozšíření EHS se vyslovily pouze státy Beneluxu, které Británii chápalý jako potenciální zástítu vůči rostoucí kooperaci Spolkové republiky a Francie. Také členské země ESVO měly vůči EHS rozdílná stanoviska. Především Švédsko, Švýcarsko a Rakousko požadovaly koordinovaný a časově synchronizovaný postup při podávání přihlášek a představitele Commonwealthu se netajili obavami ze sobeckého jednání Británie, která již v předběžných rozhovorech se zástupci „šestky“ hájila pouze své zájmy. V srpnu 1961 premiér Macmillan adresoval Evropskému hospodářskému společenství oficiální žádost Velké Británie o členství. První londýnské návrhy předpokládaly širokou asociaci mezi EHS a ESVO a vyčlenění zemědělských výrobků z rámce společného trhu. Šestka nesohlasila a odmítla ideu preferenčního systému mezi EHS a Commonwealthem. Africkým zemím a Antilám byl navržen statut přidružených zemí, ostatní státy společenství měly být pokládány za tzv. třetí země. Téměř roční únavná jednání v Paříži a v Bruselu byla prakticky věnována problematice vztahu mezi EHS a Commonwealthem. Další třetí plochy vytvářela složitá otázka společné zemědělské politiky a francouzské úsilí o rychlou integraci agrárního trhu EHS nezbuzovalo velké nadšení ani mezi jeho členy. Nicméně o finální negaci britské žádosti rozhodl především de Gaullův politický kalkul.

Na jiném místě byly zmíněny francouzsko-americké rozepře ohledně jaderné strategie. Generálova původní snaha o spolupráci s Velkou Británií při vytváření vlastního nukleárního arzenálu byla zmařena přednostní orientací londýnských vládních stran. Existenci tohoto specifického anglosaského svazku pokládal Charles de Gaulle za diskriminaci Francie. Jeho odpovědí bylo nejen vytvoření autonomní údemé síly, ale i vyvrátění úsilí o minimalizaci amerického vlivu v Evropě. Proto odmítl Kennedyho teorii „dvou pilířů“ atlantické koalice – USA a Velké Británie a byl skeptický i vůči prezidentově podpoře Macmillanovy přihlášky do EHS. Karibská krize – přes okamžitou podporu amerického stanoviska – prohloubila generálův odstup vůči Washingtonu a při jednání s britským premiérem na zámku Rambouillet v prosinci 1962 se de Gaulle opět vrátil ke svému projektu nezávislého jaderného potenciálu.

Macmillanova rozpacitá reakce byla francouzskou stranou komentována s krajní nevolí. Číše generálovy trpělivosti přetekla po americko-britské vrcholné schůzce na Bahamských ostrovech. Dohody z Nassau, které podřídily britské jaderné zbraně severoamerické politické moci, proměnily ostrovní království v „trojského koně Spojených států v Evropě“. Generál Charles de Gaulle poté mohl na své slavné tiskové konferenci 14. ledna 1963 vetovat vstup Velké Británie do Evropského hospodářského společenství. Svě odmítnutí odůvodnil zvláštním postavením žadatelské země: „Anglie je námořní mocností. Je spjata výměnným trhem a obchodem s nejtěžnějšími a často i vzdálenými zeměmi. Má osobité zvyklosti a velmi vyhraněné tradice; prostě svou povahou a strukturou se liší od ostatních kontinentálních zemí.“ Hlavním generálovým argumentem byla však existence zvláštního svazku mezi oběma anglicky hovořícími mocnostmi. „Kdyby Velká Británie vstoupila do společného trhu, přibyly by tomuto společenství další problémy, hospodářské vztahy s řadou jiných zemí, především se Spojenými státy. Dá se předpokládat, že by soudržnost všech jeho členů netrvala dlouho a že by nakonec vzniklo obrovské atlantické společenství, závislé na Americe, které by evropské společenství brzy pohltilo.“

De Gaullovo lednové veto mělo protiamerický osten a jeho účinnost byla umocněna následným podpisem francouzsko-německé smlouvy 22. ledna 1963. Tato tzv. Elysejská dohoda zavazovala oba signatáře ke vzájemné koordinaci zahraniční politiky a k pravděpodobným konzultacím nejen na nejvyšší úrovni, ale i na nižších stupních vládních struktur. Předpokládány zvláštní úrovně „vlastí“ byl však částečně znehodnocen neochotou horní komory německého parlamentu sdílet bez výhrad de Gaullovy politické vize. Spolková rada ratifikovala Elysejskou dohodou pouze se zvláštní doplňkovou preambulí, která zdůraznila německé priority – posílení NATO, znovusjednocení rozdělené země a účast Velké Británie na evropském integračním procesu. Konrad Adenauer musel toto rozhodnutí zákonodárného sboru respektovat.

Londýn se rozhodl obnovit svou žádost až v květnu 1967. Za čtyři roky, které uplynuly od francouzského veta, se světové dění podstatně změnilo. Macmillanova vláda ještě vystupovala jako představitelka sice oslabeného, ale stále existujícího impéria. Labouristická alternativa Harolda Wilsona (1916–) měla již mnohem střízlivější představu o mocenské roli Velké Británie. Nový rozměr získal i vztah mezi Spojenými státy a Spolkovou republikou Německo, která se postupně stávala klíčovým vojensko-politickým partnerem Washingtonu. Francie v březnu 1966 vyčlenila své ozbrojené síly z NATO a opět se aktualizovala i myšlenka evropské bezpečnosti. Západní Evropa získala na sebevědomí a směřovala k samostatnému postavení mezi oběma supervelmocemi.

Jak Paříž, tak Bonn rozšiřovaly své kontakty s Východem. V rámci těchto kontaktů mezinárodních vztahů Británie opakovala svou žádost o přičlenění do EHS. Mohla nabídnout své vynikající know-how v mnoha odvětvích průmyslu, doopravdy a v bankovníctví a její politická váha byla přitažlivá pro země Beneluxu, které stále hledaly určitou protiváhu vůči Francii a Spolkové republice. Trvale působily i dva tradiční civilizační vklady Velké Británie – respekt ke svobodě a fungování demokratických institucí.

V červenci 1967 se změnila i struktura západoevropské integrace. V zájmu jejího zkvalitnění se tři úzce spojené, ale dosud samostatně existující celky Montánní unie, Evropského společenství pro atomovou energii a Evropského hospodářského společenství sloučily v Evropská společenství. Unifikační proces byl zahájen již v roce 1965 a vstoupil v platnost o dva roky později, po ratifikaci podepsaných dohod všemi členskými zeměmi. Integrovanými orgány se staly Vysoký úřad, Rada ministrů, Parlamentní shromáždění a Soudní dvůr. Wilsonův kabinet neakceptoval všechny podmínky Římských dohod a s ohledem na zájmy Commonwealthu si vyhradil právo dále jednat o britském zemědělství, úpravě vnějších cel, úloze libry, volném pohybu pracovních sil bez ohledu na barvu pleti a konečně i o dovozu zemědělských produktů z Nového Zélandu a ze Západní Indie. Úmorné diskuse o těchto otázkách skončily ve slepé uličce, neboť generál de Gaulle 27. listopadu 1967 britskou žádost opět vetoval s oddůvodněním, že „hospodářství Spojeného království – tak, jak vypadá nyní – není i nadále se společným themem slučitelné.“ Šestka poté musela v Bruselu 19. prosince konstatovat, že o zahájení jednání s Velkou Británií „nebylo dosaženo dohody“. Patová situace trvala až do času de Gaullovy demise v dubnu 1969. Ta byla výsledkem pokračující koróze prezidentovy autority, kterou především zasáhla politická a sociální krize v květnu 1968. Neúspěch referenda o regionálním uspořádání byl jen formální záležitostí pro generálův odchod do ústraní. V listopadu 1970 Charles de Gaulle zemřel. Jeho nástupcem se stal Georges Pompidou (1911–1974), který již v prosinci 1969 de facto zrušil francouzské veto. Šestka poté na schůzce v Haagu obnovila jednání o rozšíření společného trhu. Vedle britské příhlášky byly diskutovány i prakticky souběžné podané žádosti Dánska, Irska a Norska. Meziúzemí se v Londýně vyměnila vláda a premiérem nového konzervativního kabinetu se stal Edward Heath (1916–). Jeho setkání s G. Pompidouem v květnu 1971 otevřelo cestu k řešení dosud sporných problémů, především tzv. přechodného období britského zemědělství s jeho dotovanými cenami ze státního rozpočtu. Na sklonku října téhož roku vyslovila Dolní sněmovna 356 hlasů proti 244 při 22 absencích zásadní souhlas se vstupem Velké Británie do ES. Dne 22. ledna 1972 byla v bruselském paláci Egmont slavnostně podepsána smlouva o člen-

ství Velké Británie, Irska, Dánska a Norska v Evropských společenstvích s platností od 1. ledna 1973 (po záporném výsledku referenda o členství v ES Norsko svůj podpis na smlouvě v průběhu roku 1972 anulovalo). Řecko bylo přijato v roce 1981, Španělsko a Portugalsko v roce 1986.

Západoevropská integrace stimulovala významné změny v jednotlivých členských státech společenství, a to nejen ryze ekonomické, ale i společenské. Evropská společenství se postupně přetvářela v politický systém a stále více řešila úkoly, které původně náležely pouze národním vládám.

Evropská unie

Po překonání ropné krize začala Evropská společenství od poloviny 70. let realizovat společnou obchodní a zemědělskou politiku a stala se samostatným subjektem v mezinárodních ekonomických vztazích. V tomto ohledu se ES profilovala především vůči rozvojovým zemím. Evropský měnový systém z roku 1979 vytvořil základy pro budoucí Evropskou měnovou unii. Rozpočtový konflikt Společenství s Velkou Británií, který souvisel s agrárními cenami, byl uspokojivě vyřešen v polovině 80. let. Novou kvalitou integračního procesu přinášela německo-francouzská iniciativa, která již pokračovala původní čisté ekonomický rámcem zakladatelských dohod. Kancelář H. Kohl (1930–) a prezident F. Mitterrand (1916–1998) usilovali o smluvně garantovanou společnou zahraniční politiku Společenství a o naplnění programu jednotného vnitřního trhu, založeného na volném pohybu osob, zboží, služeb a kapitálu. Aktualnost obou požadavků zdůraznil milánský summit vrcholných představitelů ES v červnu 1985. Zvláště negativně byla pocítována absence jednotného vnitřního trhu, neboť sjednocená západní Evropa nedokázala držet krok se Spojenými státy a s Japonskem. Velká technologická mezera mezi starým kontinentem a oběma zámožnými partnery snižovala konkurenční schopnosti Společenství. Pokles jejich ekonomické výkonnosti byl způsoben určitým zpo-mlením integračního procesu na začátku 80. let. Zpráva místopředsedy Evropské komise lorda Cockfielda upozornila na stále existující bariéry, které bránily úspěšnému dovození jednotného vnitřního trhu – různé administrativní překážky na hraničních členských státech, odlišné technické standardy a rozdílné systémy nepřímých daní. Potřebný prostor pro změny vytvořil až Jednotný evropský akt, který byl podepsán 18. února 1986 a právní platnost získal v červenci 1987 po dokončení nezbytného ratifikačního procesu. Dokument předpokládal vytvoření jednotného vnitřního trhu do roku 1992, intenzivní podporu výzkumu a technickému vývoji, ochranu životního prostředí, posílení sociální soudržnosti zemí Společenství, další sblížení hospodářských a měnových politik.

rozšíření pravomocí Evropského parlamentu a nově koncipovanou zahraniční politiku, schopnou důsledně a účinně ochraňovat společné zájmy. Finálním cílem Jednotného evropského aktu bylo dosažení základních ekonomických svobod, tj. volného pohybu zboží a osob mezi účastnickými zeměmi ES, vytvoření stejných podmínek pro poskytování služeb po celém teritoriu integrovaného celku a konečně zajištění volného toku kapitálu mezi jednotlivými členskými subjekty Společenství.

Mimo rámec ES byla v roce 1985 podepsána tzv. Schengenská dohoda o odstranění kontroly osob při překročení hranic mezi signatářskými státy, tj. mezi Belgií, Francií, Lucemburskem, Německem a Nizozemím. Původní text doplnila o pět let později tzv. Úmluva o aplikaci a k oběma Schengenským dohodám postupně přistoupily Itálie, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Španělsko, Dánsko, Finsko a Švédsko. Vedle zrušení kontrol na společných hranicích, byly ovšem zpřísněny kontroly na vnějších hranicích, uzavřeny dílčí smlouvy o policejní a soudní spolupráci, zavedena jednotná víza a společná azylová politika, ale především byl vybudován tzv. Schengenský informační systém s databázi hledaných, nevízaných či nezvěstných osob.

Konzervativní vláda M. Thatcherové ve Velké Británii pokládala dosažení fungujícího jednotného vnitřního trhu Společenství za konečnou metu západoevropské integrace, ale Spolková republika a Francie usilovně pracovaly na projektech dalších transformací, především ve finanční a sociální oblasti. Například v roce 1989 se členské země ES – s výjimkou Velké Británie – dohodly na přijetí Charty základních sociálních práv, která mj. obsahovala jak právo pracovat v kterékoli členské zemi Společenství, tak právo na přiměřenou mzdu a na sociální ochranu. Silný odpor britské premiérky vůči ustavení Evropské a ménové unie vyvolal vleklou krizi Společenství, která byla překonána až po politickém pádu „železné lady“ v roce 1990. Její nástupce John Major neměl obavy ze ztráty „národní identity“ a byl vůči vývoji evropského integračního mechanismu relativně vsříčený.

Ve dnech 9. a 10. prosince 1991 se v nizozemském Maastrichtu konala vrcholná konference Evropských společenství. Zabývala se zásadní otázkou dalšího prohloubení a upevnění evropské integrace ve zmíněné geopolitické situaci. Sjednocené Německo s novou hospodářskou dynamikou bylo nespornou aací. Sjednocené Německo s novou hospodářskou dynamikou bylo nespornou výzvou pro Francii a Velkou Británii. Především prezident François Mitterrand usiloval o zesílení integračních pout mezi Bonnem a západní Evropou. Důkladně ukotvení Spolkové republiky v nadnárodním celku mělo být bezpečnou pojistkou proti případnému zneužití její mocenské síly. Od římského summitu ES v prosinci 1990 Francie, Itálie a státy Beneluxu prosazovaly myšlenku politické unie, která by „vplela Spolkovou republiku Německo do husté sítě

mezinárodní vzájemné závislosti“. Po pečlivé roční přípravě schválila maastrichtská konference Smlouvu o Evropské unii, která byla kvalifikativním posunem v dosavadním vývoji integračního procesu. Po níkoli jednoduché ratifikaci vstoupily smluvní závazky 1. listopadu 1993 v platnost. Evropská společenství splynula v Evropskou unii (European Union – EU), ale nadále si udržela určitou autonomii.

Její modelová struktura byla založena na vyvážené kombinaci nadstátních prvků a mezivládní spolupráce suverénních států unie. Smlouva definovala tři základní oblasti integrace. Tzv. prvním pilířem byly dosažené výsledky Evropských společenství, především v hospodářské sféře a při vytváření jednotného vnitřního trhu. Druhým pilířem se stala společná zahraniční a bezpečnostní politika s perspektivní možností integrované obranné strategie. Konečně třetí pilíř zahrnoval oblast justice a vnitřních záležitostí členských států unie.

Smlouva také přesně vymezila rozsah pravomocí hlavních institucí Evropské unie, tj. Evropské rady, Evropského parlamentu, Rady, Komise, Soudního dvora a Účetního dvora. Evropská rada na úrovni předsedů vlád, ministrů zahraničí členských států unie a předsedy Komise, přijímá základní politická rozhodnutí a vydává směrnice pro práci Rady a Komise. Schází se alespoň dvakrát ročně.

Zastupitelským orgánem EU je Evropský parlament, který je volen v přímých volbách. Jeho kompetence se týkají legislativy, rozpočtu a kontroly výkonných orgánů unie. Současně je i garantem zájmů sjednocené Evropy a práv jejích občanů. Plenární zasedání parlamentu se konají ve Štrasburku.

Evropská rada má zákonodárné a výkonné pravomoci v legislativní činnosti, mezinárodních vztazích a ve finančních záležitostech. Každý členský stát unie do ní vysílá svého zástupce na ministerské úrovni.

Komise (případně Evropská komise), jejímž sídlem je Brusel, plní tři základní funkce – zpracovává návrhy legislativy unie, dohlíží na realizaci jednotlivých smluvních aktů společenství a spravuje celkový rozpočet. Členové Komise jsou při výkonu svých funkcí zcela nezávislí a nemohou přijímat jakékoli pokyny od žádné vlády. Disponují rozsáhlým byrokratickým aparátem s více než patnácti tisíci pracovníky. Komise se schází jednou týdně a svá rozhodnutí přijímá jako kolektivní orgán.

Evropský soudní dvůr zajišťuje dodržování práva při výkladu a provádění Smlouvy o Evropské unii. Plní funkce ústavního, správního, občanského a rozhodčího soudu. Jeho sídlem je Lucemburk.

Evropský účetní dvůr chrání zájmy daňových poplatníků. Kontroluje, zda Evropská unie vydává finanční prostředky podle schválených rozpočtových právidel na přesně definované účely. Také Účetní dvůr má své ústředí v Lucemburku.

Poradními orgány unie jsou Výbor pro regiony a Hospodářský a sociální výbor. Všechny výše jmenované instituce a orgány vycházejí při svém rozhodování z principu subsidiarity, což znamená, že je vždy respektována identita členských států unie a všechny úkoly jsou řešeny od nejnižší úrovně k vyšší.

Druhým zásadním dokumentem Maastrichtu byla Smlouva o měnové unii. Poprvé se tato idea v EHS objevila na sklonku 60. let. V roce 1970 – v souvislosti s tzv. Wernerovou zprávou – byl formulován program postupné měnové integrace do konce desetiletí. Evropský měnový systém (EMS) z roku 1979 sice nedosáhl původně plánovaného cíle pevně stanovených směnných kursů členských zemí ES, ale i vytvoření stabilního obchodního prostředí bylo úspěchem. V rámci EMS byla určena i měnová jednotka ECU, která měla roli úvěrových peněz a finanční rezervy. Evropský měnový systém snížil míru inflace, částečně vyrovnal rozdíly mezi úrokovými sazbami členských zemí Společenství a posléze příznivě ovlivnil i ekonomickou integraci. V tomto ohledu se hrála velkou roli západoněmecká marka, která výrazně stabilizovala hodnotu ECU. Přípravou měnové unie se od roku 1988 zabývala studijní skupina, kterou vedl tehdejší předseda Komise Jacques Delors (1925–). Výsledným efektem této činnosti byla koncepce již zmíněné mastrichtské smlouvy. Ta spočívala na postupném přechodu k měnové unii. V první etapě, která vycházela z Jednotného evropského aktu, měly být odstraněny poslední překážky volného pohybu kapitálu uvnitř unie. V druhé fázi od roku 1994 vznikl Evropský měnový institut (EMI), jehož úkolem byla koordinace finanční politiky členských zemí unie a konvergence měnových i daňových ukazatelů. Stanovená kritéria – rozpočtový deficit nesmí být překročit 3 % hrubého domácího produktu (HDP), vnitřní dluh byl limitován 60 % HDP, cenová i úroková stabilita a neměnné rozpětí směnných kursů – měla vytvořit podmínky pro finální třetí etapu, ve které již bude zavedena jednotná měna EURO. Ideální projekt Maastrichtu byl ovšem již v roce 1992 narušen rozsáhlou měnovou krizí, která byla mj. způsobena spekulativním pádem britské libry a italské liry. Následné otřesy kursů zasáhly i francouzský frank, španělskou pesetu a portugalské escudo. V létě roku 1993 musely být opět obnoveny plovoucí směnné kursy. Krize potvrdila nutnost určitě revize původního scénáře, především aktualizovala otázku rozdílného tempa měnové integrace jednotlivých států unie. Na zasedání Evropské rady v Dublinu v prosinci 1996 byl schválen Pakt stability a růstu, který měl odpovědnou fiskální politikou zajistit pevnost připravované společné měny. Ta začala existovat v jedenácti zemích Evropské unie 1. ledna 1999.

Po Maastrichtu bylo také nutné smluvně upravit systém vnějších vztahů Evropské unie. Se zbytkem Evropského společenství volného obchodu byla v roce 1992 uzavřena dohoda o vytvoření Evropského hospodářského prostoru,

ktej se stal skutečností 1. ledna 1994. O rok později se členy Evropské unie staly Švédsko, Rakousko a Finsko. Zvláštní rozměr získala tradiční vazba EU na středomořské země. V listopadu 1995 byl v Barceloně zahájen dialog s 12 zeměmi regionu o perspektivě Středomořské zóny. Dohody z Lomé (Togo) z roku 1991 vytvořily celní preferenční systém se zeměmi Afriky, Karibské oblasti a Tichomoří. Obdobnou dohodu o spolupráci podepsala EU se Sdružením národů jihovýchodní Asie – ASEAN. S úspěšnými průmyslovými zeměmi Evropská unie udržovala a nadále udržuje obchodní vztahy na principu doložky nejvyšších výhod. V prosinci 1995 byl v Madridu zveřejněn ambiciózní projekt transatlantického trhu, který by měl být společným dílem integrované Evropy a Spojených států.

Ve dnech 16. a 17. června 1997 zasedala v Amsterodamu Evropská rada, která novelizovala základní dokumenty evropské integrace, především Smlouvu o Evropské unii. Legislativní změny byly stvrzeny podpisem tzv. Amsterodamské smlouvy 2. října 1997. Jejím obsahovým jádrem byly změny původního textu, které precizovaly vztah mezi unií a občanem. Článek F v prvním odstavci smlouvy nově vymezil sankce vůči členskému státu unie, který by porušil její základní principy svobody, demokracie, vlády zákona a lidských práv. Litera třetího pilíře byla rozšířena o paragraf, který se týkal „volného pohybu osob, azylu a přístěhovalectví“. Souběžně byla zdůrazněna i nutnost posilhu organizovaného zločinu. Nově byla akcentována zásada „vyváženého a udržitelného hospodářského a sociálního pokroku“ a „vysoké úrovně zaměstnanosti“. Důležité ustanovení se týkalo i transparentnosti rozhodování všech institucí unie. Byla posílena i role Evropského parlamentu. Jinak ovšem dlejší reforma byrokratického aparátu nespĺnila očekávání.

Nadále trvají rozdíly v přístupech Spolkové republiky Německo a Francie k finálním cílům integrace. Německo má představu EU jako federálního celku, Francie stále sleduje ideu Evropy národů, která by sestávala ze současných patnácti členů unie. Paříž sice neustále prosazuje model silné, strukturované Evropy, schopné mluvit ve světě jedním hlasem, ale současně odmítá akceptovat omezení vlastní suverenity. Řčeno slovy ministerského předsedy Lionela Jospina (1937–) z jara 1999: „Francouzský národ nemůže žít jako národ, jehož osudem by bylo rozplynout se mezi ostatními národy.“ Nelze také podceňovat vliv euroskepticismu, rezonujícího především ve Velké Británii. Původní Montnetova strategie evropské integrace dosáhla na sklonku století nesporného úspěchu, zásadním způsobem změnila ekonomickou strukturu společenství, ale stále má ještě rezervy ve společenském vědomí evropské jednoty.

Krize v Kosovu aktualizovala i někdejší projekt evropské obranné politiky. Po rozpadu Sovětského svazu klesla ochota Spojených států zasahovat v každém

regionálním konfliktu na starém kontinentu a Evropané museli převzít větší díl odpovědnosti. Evropská unie až dosud disponovala nezbytnými nástroji tlaku v politické a hospodářské oblasti, ale scházely jí adekvátní vojenské prostředky. Na zasedání Evropské rady v Helsinkách v prosinci 1999 bylo rozhodnuto vybudovat do roku 2003 ozbrojené síly rychlé reakce pro zvládnání krizí a humanitární operace na kontinentu. Tato vojenská kapacita by neměla v žádném případě konkurovat NATO. Jejím posláním bude odsrášující demonstrace síly a odpovědnosti EU při hájení míru a evropské bezpečnosti.

Česká republika a Evropská unie

V souvislosti s rozkladem sovětského bloku rozhodla Evropská společenství v srpnu 1990 nabídnout postkomunistickým zemím střední a jihovýchodní Evropy tzv. asociální dohody, které je měly alespoň částečně orientovat v obřížném procesu přechodu k pluralitní demokracii a tržní ekonomice. Jednání s Československem, Maďarskem a Polskem byla zahájena na sklonku roku 1991 a byla završena podpisem Evropských dohod 16. prosince 1991. Dohoda s Prahou nevstoupila před rozdělením Československa v platnost a ES uzavřela s oběma nástupnickými státy v říjnu 1993 nové Evropské dohody, které vstoupily v platnost 1. února 1995. V následujících letech byly asociální dohody podepsány i s dalšími zeměmi střední a východní Evropy. Tyto smluvní akty předpokládaly zahájení vzájemného dialogu, vytvoření podmínek pro zavedení volného obchodu, úzkou spolupráci ve finanční, hospodářské a kulturní oblasti, jakož i přizpůsobení jednotlivých právních norem komunitárním právu unie.

Na zasedání Evropské rady v Kodani v červnu 1993 byly poprvé formulovány dvě základní podmínky případného rozšíření unie –

- a) každá z přidružených zemí se může stát členem Evropské unie;
- b) aby se přidružené země mohly stát členy EU, musejí splňovat stanovené ekonomické a politické parametry.

Ony politické podmínky byly definovány zcela jasně – přidružené země by měly být stabilními demokratickými státy s fungujícím právním systémem, reálnou lidskou práva a ochranu menšin. Latka ekonomických podmínek byla nasazena poměrně vysoko – existence tržní ekonomiky, schopnost konkurence na vnitřním trhu unie a připravenost přijmout všechny závazky politické, hospodářské a měnové unie.

Na dalším summitu Evropské rady v Essenu v prosinci 1994 byla vypracována tzv. předvstupní strategie, která měla připravit zájemce z řad přidružených zemí na konkurenční prostředí tržního hospodářství. V této souvislosti

rada rozhodla zpracovat tzv. Bílou knihu s přehledem všech nutných opatření v hospodářské, legislativní a politické sféře, která budou muset zájemci o členství v unii postupně realizovat. Bílá kniha byla poté předložena v červnu 1995 plénu Evropské rady v Cannes a po jejím schválení byla předána všem vládám přidružených zemí.

Členské země Evropské unie prošly od data vzniku EHS poměrně dlouhým vývojeovým obdobím, od pouhé celní unie přes společný trh až k jednotnému vnitřnímu trhu s politickou i měnovou integrací. Od přidružených zemí střední a východní Evropy se přirozeně neočekávalo, že budou také procházet všemi těmito fázemi. Bílá kniha jim nabíдела začlenění do již fungujícího vnitřního trhu, ovšem za předpokladu, že budou schopné převzít jeho veškerou legislativu a zduraznila následující skutečnosti: vnitřní trh EU je především jednotným trhem bez jakýchkoli bariér mezi členskými státy, který otevřel široký prostor pro realizaci čtyř základních ekonomických svobod – volného pohybu zboží, služeb a kapitálu, plus neomezeného pohybu jednotlivců, včetně volby pracovního místa. Je to však i trh, který má sociální dimenzi a ekologický rozměr, a který také kultivuje otevřenou a slušnou konkurenci.

V červenci 1997 Evropská komise publikovala programový dokument pro budoucnost, tzv. Agendu 2000, která se mj. zabývala i komplexem důsledků očekávaného rozšíření unie, především nepřijemnou otázkou rozevírajících se nůžek mezi vzestupem počtu obyvatelstva na téměř půl miliardy a předpokládaným zvýšením HDP o pouhých 5%. Komise nicméně doporučila oslovit pět zájemců ze střední a východní Evropy – Českou republiku, Estonsko, Maďarsko, Polsko, Slovinsko a souběžně s nimi i středomořský Kypr.

Evropská společenství navázala diplomatické styky s Československem v září 1989 a o rok později – již po sametové revoluci – podepsala Praha s integrovanou západní Evropou obchodní a kooperační dohodu. Asociální svazek z prosince 1991 byl 4. října 1993 obnoven se samostatnou Českou republikou. Dohoda zduraznila úctu k demokratickým zásadám a lidským právům, vytvářela rámec pro postupné začlenění Česka do Evropské unie a stimulovala formování zóny volného obchodu mezi signatářskými stranami. Během pěti let existence České republiky vzrostly české vývozy do EU ze 4,9 na 11,7 miliard ECU a dovozy ze zemí unie ze 6,1 na 15,8 miliardy ECU. Z programu Evropské unie PHARE získala Praha v letech 1990-1997 přispěvky v celkové výši 493 milionů ECU, většinou na podporu systémové transformace v téměř všech sektorech národního hospodářství.

Česká republika oznámila vstup do EU za cíl svého přidružení a v tomto ohledu akceptovala jak výsledky zasedání Evropské rady v Kodani, tak essenskou předvstupní strategii. Dne 23. ledna 1996 adresovala česká vláda Evropské

unii memorandum se žádostí o přijetí. V červenci 1997 Evropská komise – v souvislosti s Agendou 2000 – zveřejnila hodnotící posudek České republiky a přes určité výhrady doporučila její zařazení do první vlny jednání. Lucemburské zasedání Evropské rady v prosinci 1997 vyzvalo Prahu k zahájení vstupních jednání, jež začala 31. března 1998. „Česká republika má charakteristické rysy demokracie, s pevnými institucemi, jež zajišťují vládu práva, lidská práva a respekt pro ochranu menšin. Může být považována za fungující tržní ekonomiku, a ve střednědobém výhledu by měla být schopna vypořádat se s konkurenčním tlakem a tržními silami v rámci unie.“ Kritické připomínky červencového hodnocení se týkaly formulací zákona o svobodě tisku, diskriminace Romů, lustracího zákona, slabého a špatně fungujícího finančního sektoru, pomalého postupu při vyrovnávání rozdílů mezi národním a komunitárním právem, málo účinného soudnictví, absence regionální politiky a nevykonné státní správy. Nicméně možné datum přijetí v roce 2003 nebylo zpochyběno.

Bohužel předchozí výhrady opakovala i Pravidelná zpráva Evropské komise, kterou Brusel zveřejnil 13. října 1999. Opět byl konstatován minimální pokrok v legislativním přiblížování právnímu systému EU a nepřipravenost českých státních institucí na koexistenci v rámci vnitřního trhu unie. Negativně byla hodnocena úroveň soudnictví, kritika se týkala i málo efektivního boje s hospodářskou kriminalitou a korupcí, vztahu k romské komunitě atd. Diplomatickým jazykem bylo vysloveno varování i na adresu politického systému – vlády pro její malou vůli k provedení reformy státní a veřejné správy, a parlamentu, jehož rozhodovací proces stále ještě není kompatibilní s obdobnými mechanismy v EU. Tento varovný signál zproblematizoval účast České republiky v první vlně kandidátů na členství ve sjednocené Evropě, zvláště když Brusel zřejmě přehodnotil dosavadní rozdělení zájemců na první a druhou skupinu. Podle nového modelu „regaty“ bude jednáno s těmi státy, které budou nejpřipravenější ke vstupu do Evropské unie.

XI. Agónie a kolaps sovětského bloku

Severoamerický politolog polského původu Zbigniew Brzezinski označil míru computerizace za spolehlivě měřitko úspěšlosti té, které země. Pro Sovětský svaz v 70. a 80. letech kybernetika sice již nebyla „buržoazní pavědou“, ale jeho zoufale nedostatečná vybavenost počítači bránila jakémukoli hospodářskému růstu. Svoji roli zde sehrály i ideologické obavy z nekontrolovatelného šíření informací a prolomení dosavadních bariér mezi Západem a Východem. Sovětsí vědci sice dosáhli pozoruhodných výsledků v řadě vědních oborů, ale zavádění těchto poznatků do života naráželo na množství ne-překonatelných překážek. Zaostávání za západní technologií vzrostlo od poloviny 60. let z 10 na 25 let. V sedmém a osmém dekadě 20. století zasáhla sovětskou totalitu systémová krize. K tradičním ekonomickým problémům, které nedokázaly vyřešit polovičaté pokusy o reformu byrokratického hospodářského mechanismu, se připojily varovné signály nerovnoměrného demografického vývoje, obrovské ekologické potíže a samozřejmě i mravní devas-tace celé společnosti. Podíl těžkého průmyslu na tvorbě hrubého národního produktu dosáhl 75% a vojensko-průmyslový komplex pohlcoval 18 až 20 % národního důchodu. Dvě třetiny investic směřovaly do odvětví exploatace přírodních zdrojů. Zemědělství s 220 mil. hektarů orné půdy nebylo schopné uživit sovětskou populaci. Hektarové výnosy obilovin se ještě v 80. letech pohybovaly kolem 16 q, zatímco ve Spojených státech produkoval hektar obdělávané půdy téměř 50 q obilí. Moskva byla v těchto letech nucena do-vážet až 37 mil. tun potravinářského a krmného obilí ročně. V podmínkách autoritativního režimu selhalo veškeré úsilí o nápravu a koroze systému neza-držitelně postupovala.

Charta 77 v Československu

Normalizace přetvořila Československou republiku v poslušný satelit Sovětského svazu. Husákovo vedení KSČ provedlo rozsáhlé čistky ve straně a z reformních komunistů učinilo občany druhé kategorie. Moskva dovedně využívala rozporů mezi generálním tajemníkem strany a ortodoxními stalinisty a poměrně brzy přetvořila někdejšího politického vězně v poslušného vykonavatele sovětské vůle. Brežněvova doktrína o omezené suverenitě se stala součástí textu nové československo-sovětské dohody z května 1970. Okupační vojska v síle pěti divízi zůstala i nadále na území republiky a stala se nástrojem trvalého tlaku a kontroly.